

Олександра Копач

НЕПОВТОРНІ

ДНІ

Дарю вам учасні
Олесандрі Берик-Бережевському
на спомин
Олександра Коняч

НЕПОВТОРНІ ДНІ

17. IX. 1960 р.

ОЛЕКСАНДРА КОПАЧ

НЕПОВТОРНІ ДНІ

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

Видавництво "Наша Мета"

Тогонто

1960

Канада

TULA-online.org

**Мистецьке оформлення
Галина Новаківська**

ПРИСВЯТА

**“Тобі Вседиприсутньому і Всевідочому
п р и с я ч у ю т е, що є Твое, від
Тебе отримане в дарі...”**

(Д. Віконська)

П е р е д м о в а

Ці історичні оповідання Олександри Яворської-Копачової — то немов нанизані перлами в намисті. Треба мати велику любов до нашої старинної культури й цивілізації, треба їх глибоко відчувати й знати, щоб так гарно зобразити їх у коротких нарисах та ще й частинно в староукраїнській мові. А власне, авторка докладно виконала поставлене собі завдання: дати нашій молоді поняття тієї величині, що нею писалась наша Русь-Україна в старовині.

У цій невеличкій книжечці читач знайде історію нашої Трипільської культури, побачить колишнє громадянство, що жило на межі між почитанням Дажбога та початком християнства, лізне шляхи зв'язків нашої Рідної Землі із сусідами, зокрема з Візантією, Болгарією, Німеччиною, варягами, хозарами, арабами... Читач буде мати нагоду подивляти культуру княжих дворів, торговельні взаємини, мистецькі, законодатні, побутові прикмети староукраїнського життя.

Про все те написано приступно й принадно. Ніхто не розчарується і не буде мати труднощів у засвоенні старих слів, зворотів і речень, бо вся питома вага цих нарисів полягає на приступній стилізації.

Авторка походить із Західної України. Вчилася у гімназії "Рідної Школи" в Городенці, що була славна з патріотичного виховання юнацтва. Авторка мала щастя слухати викладів наших визначних професорів, Богдана Лепкого та Івана Зілинського в університеті в Кракові, де здобула диплом до навчання української мови й літератури. Потім служила своїм знанням рідній молоді як учителька українознавства.

Хай же її книжечка розбудить серед нашого молодого покоління таку любов до України, якою була та любов, що створила ці нариси!

Проф. д-р Кость Кисілевський

Бігла спірала по червоній охрі

У великому саду господарила весна. Будила зі сну дерева, ще сплячі, кущики вкривала ніжними пуптяшками оксамитними. Покликала до себе первоцвіти та фіялки запашні і вони простягали до неї свої рученята, випростовували головки після довгого зимового сну. А за весною слід-у-слід ходила дівчинка Гандзя.

“Там вже косатень ось який великий, а тут листочек конвалії вистрілив із землі! Ходи но, глянь, Оришко!”

“Ta де там, Гандзю, стану я з тобою ходити та все оглядати. Таж я бачу. Ти краще біжи до мами. Вони мають іти на поле “на горбку”. Звідти видно ціле наше Трипілля. О, то краса, що, Господи!”

— “Ta невже ж це п'яєда?!” Дівчина скрикнула радісно та й уже її немов не було. Тільки ясна коса та синя стрічка мигнули з-поза кущів.

Дівчина Оришка сміялась, що так хутко збулася малої, хоч дуже її любила, як цілий їхній рід. Не такий, як то інші бувають. Ну, сказано, свої пани — думала Оришка, прочищуючи стежечки в саду.

А тим часом Гандзя поїхала з мамою в поле. Чорна земля пахла і розсипалась у дрібних пальцях пані Марії. “Наша рідна земля” — милувалась нею.

“Боже помагай, дядю Василю — кликала Гандзя вже здалеку. Коні йшли повагом. Сріблом вилискував плуг і краяв запашну землю, скиба за скибою.

“Спасибі, голубко! Прийшла ти — поле і мене старого звеселити? Гай, гай, чудова весна, аж душа радується”.

Звернувшись орач до пані. Усе готове до нової сійби, хай Бог помагає в добру годину!

“Мамо! Ось гляньте, що я знайшла”. В руках у неї був великий вигнутий черепок з глини. По ньому бігла біла спіраль з чорними беріжками. Мати узяла в руки, уважно прочищуючи від землі.

“Це дуже старовинне, дитино”. Говорила задумано, вдивляючись у спіралю. А та спірала росла і срібним по-тічком кудись щезала. Над ним схилилась жінка з пригоро-щою чорної, запашної землі. “Чи це вона, Марія, чи інша жінка з тієї далекої доби...”

“Піду я до дідуся, мамо, вони мені все розкажуть”.

На оскленій веранді довгого панського будинку, з книжкою в руках, сидів дідусь. Час-до-часу робив виписки з книжки і поправляв окуляри. І тепер, відірвавши зір ид читання, запримітив Гандзю, як бігла до нього. Тепло сміхнувся. Любив цю малу внуку, що всім цікавилась, про все розпитувала і мала добре серце до людей, до всього живого, навіть до дрібненької комашки.

“Дідусю, я щось таке гарне знайшла. Ось погляньте! Мама кажуть, що це дуже старовинні речі”.

З тими словами розгорнула фартушок. У припілку лежали два великі кусні якогось посуду. Біла спіраль бігла по них безконечно.

“О! Дійсно гарне! Де ж ти їх узяла?” — зацікавився дідусь.

“Знайшла на полі “на горбі”. То наш Василь вибрав і там під деревом покинув. Дідуню, прошу вас дуже, розкажіть мені про ті речі і про людей, що колись жили на нашій землі”.

“Справді хочеш знати?” — допитувався дідусь, а його сірі очі дивились цікаво на дівчину.

— “От послухай, що трапилося, коли я був ще таким, як ти тепер”. Дівчинка сіла вигідно на килим і вся обернулася в слух.

— Це було влітку. Був якраз початок шкільних вака-цій. Я зробив великого орла з довгим хвостом і вже з братом Михайлом ішли ми пусткати на леваду. Аж тут заїздить коляса, а в ній якийсь незнаний мені пан. Але батько дуже зрадів, бо цей пан був В'ячеслав Хвойко, батьків товариш з університету. Довго вони про щось говорили-радились, ходили в поле, аж одного дня покликали людей з рискалями і всі подалися на “урочище” за річку. Побіг і я. Люди копали, находили різні черепки.

А наш гість уважно їх прочищував. Це тривало довго, ціле літо. Аж докопались до селища. Ціле урочище було вкрите слідами хат, випалюваних у глині. Щі хати були будовані колом, а посередині стояв будинок. Певно громадський. Знайдено тоді багато цікавих стаповинних фречей. Не тільки такі черепки, як ти знайшла, але цілі вази,

бронзові, з випаленої глини, з такою білою спіралею. В окремих мисочках знайдено фарби. Ми хлопці помагали старшим. Перешукували уважно землю, грудка за грудкою. Я навіть знайшов цілу неушкодженну лялечку.

Такі розкопи роблено опісля в інших місцевостях не тільки в нас у Трипіллі. Чого тільки не знайдено в глибині нашої землі! Були там і зернотерки, і сокири з каменю, посуд до кухні, до релігійних обрядів, гарні посудини, злучені разом на ніжках, лопатки з кости до вигладжування посуду й багато іншого..."

"От, дідуню, люди повмирали, а їхні речі заховались. Чи жили вони скрізь по всій Україні?"

"Так, Гандзю. Жили вони в дуже далекій добі, кілька тисяч років перед Христом. Вони створили високу на той час культуру. Вони вміли будувати хати з двома й чотирма кімнатами, сіяли збіжжя, робили посуд досконалої форми, прикрашений спіральним орнаментом. Вони мали поганську релігію, свої звичаї і зорганізоване суспільче життя. Цю нашу культуру давніх часів назвали учени "Трипільською", бо саме в Трипіллі учений Хвойко попав на її сліди. Потім, як я тобі казав, археологи робили розкопки по всій Україні і знайдено багато селищ, велику кількість предметів домашнього вжитку. Це все старинна історія нашої батьківщини".

Дідусь скінчив розповідати і задумався. Мовчала й Гандзя, заслухавшись у відгомін сивої давнини. Й здавалось, що збагатилася несподівано якимсь дорогим чарівним скарбом. Перед її очима все ще бігла спіраль по червоній охрі та вела її думки і мрії в далеку сиву давнину.

Великий мандрівник

Срібні росинки тримтіли на листках могутніх дубів. Ранок рожевів і радісно приглядався в дзеркалі глибоководого Дніпра. А потім усміхався до гурту дівчат, юних і гожих, що, відбившись від гурту людей, легкою ходою ішли надбережним шляхом. Довгі їх коси тяжким золотом спадали на плечі. А молоді очі радісно, як ранок, дивилися на світ красний. Не хотілось назітъ говорити. Святковий настрій ішов поруч тихою ходою. "Який же гарний і любий сьогодні Дажбог" — обізвалася врешті найменша з них з рожевим личком, з буйним русявим волоссям, Рослава.

"Так це його весняне сєято, тож не диво" — пояснювала Доброніга, в білій одежі з блакитним пояском. Дрібненькі мушлі, нанизані на нитку, прикрашували, як і в інших, шию. В ній, як і в інших, з кошечка виглядали головки квітів, білі, голубі і червоні.

"Хотіла б я, щоб наші віночки повісив жрець біля самої подоби трисвітлого бога, найвище" — в задумі промовила Рослава. "Авежж, авежж!" — підхопили всі. "Тоді наші бажання сповнились би напевно". "Мій батько привіз би мені гарний гостинець з далекої Греції, аж з Атен. Може грецьку вазу, розписану малюнками, або хламіду... або намисто дорогое..." снувала вголос свої думки Доброніга. "А мені видужала б мати моя мила" — тихо сказала Рослава. Всі на хвилину замовкли. Мати Рослави цілу зиму хворіла. Тяжко й невесело було в хаті їхньої подруги. Та й усі так любили маму Рослави. Вона була прихильна до них, як Велес до фунобільних овечок.

"А я, подруги, хотіла б, щоб і сліду не стало по тій печері над Дніпром, де колись жив змій. Бо кажуть люди, що він може ще раз прийти у наш город".

"Тихо", обурились дівчата — "не згадуй навіть в обличчі ясного Дажбога. А то ще п'огнівши його".

Дорога йшла під вищий горбок. А як станули на його шпилі, аж ахнули з дива. На найвищій горі, що струнко,

як сторожа, височіла над городом, побачили високий хрест. Рамена його простягнені в голубінь неба, немов благословляли людей, що там товпились навколо високо-го, худорлявого старця. Його біла борода розвіялась на вітрі, одна рука вказувала на хрест і небо, а друга на людей. Що там твориться? Такого не бувало. Дивувались. "Та це хрест — знам'я нового Бога" — пояснював старий Радослав, бувалий у світі купець.

"Ходімо, послухаемо" — хтось обізвався з гурту. Приспішили ходи, а як стали у стіп хреста поміж іншими людьми, почули голос старця.

"Видите ли гори сія" — промовляв іхньою мовою — "яко на сих горах возсієТЬ благодать Божія, імати град великий бити і церкви многі Бога воздвигнути імати".

Немов крило вічності доторкнулося людей. В пошані дивились на хрест, на дивну людину незнану, і на свій город внизу, що мав прославитись вовкі.

Повільним кроком, у товаристві своїх учнів св. Андрій Первозваний, бо це був він, сходив по схилах гори в сторону Дніпра. На дніпрових хвилях легко гойдався прив'язаний човен.

Перші очуяли діти. Вони бігли за старцем. Замішалась між них наша Рослава. Всі її віночки розсипались із плетеного кошичка. Але вона не зважала на те. Дотиснувшись до незнаного Мандрівника, доторкнулась одежі його білої. "Старче! Як ти такий дивний, підойми мою маму з ложа болізни".

Ще її слова тримали на устах, як старець зупинився. Зробив знак хреста. Піdnісши очі до неба, шептав молитву.

"Вертайся спокійно до матері. Станеться, як бажаєш" — прозвучав його тихий голос і біла постать віддалилася.

Радісно стало на серці Рослави. Немов сам Даждьбог глянув на неї. Спішила до своєї хати он там, під лісом.

На порозі стояла усміхнена мати.

Неповторні дні

Два вітрильники зякорились у київській пристані Почайні, немов два лебеді зупинились біля суші.

Молоденькі боярівни, пурхливі як пташки, виходили по дерев'яному помості і в товаристві батьків та гурту служанок вигідно примошувалися на запряжені білими кіньми, високі вози.

Молодим дівчатам аж голова пішла ходором від руху в порті. Все перемішувалось в одну невидану картину. Човни, байдаки, вітрильники, купці, свої і чужоземні, дружинники, воєводи з мечами при поясах, інні жінки в багать уборах, з золотими перстнями на пальцях, та всякого роду люди. Вони то зараз пізнали боярів з Вишгороду і зручно зробили їм дорогу на битий шлях на Подолі.

Минали великі складниці збіжжя і всякого іншого краму. Минали просторі базари, що аж кишили від людей, своїх і чужих — арабів, німців, варягів.

Поначу залишали Поділ за собою і Боричевим ви-возом прямували на високу Княжу гору, де стояв княжий терем. По обох боках дороги проводили перейджих високі кремезні каштани, аж поки не зупинились коло воріт. За воротами розділилось наше товариство. Бояри пішли до тридниці, а голодних гостей забрала боярinya Пред-слава і повела до гарного, колюмнами прикрашеного будинку, що стояв дещо оподалік від самого замку, в глибині густого, старого саду.

Усе тут було цікаве, трохи інше, як по дворах, але дівчатка були скучені та уважні. Їх ждала гостина у володарки, славної Великої княгині Ольги.

Уважне око боярині Предслави все дотянуло — одяг і зачіску... і... поведінку. Запримітила також легкий неспокій на обличчях молоденьких гостей і жаль їй стало.

“Чи ви знаете, боярівни, що вас усіх знала наша володарка, як проживала ще на вишгородському замку?” — звернулась до дівчат.

"Авжеж, матері розповідали" — притакнули.

"Мене навіть на коліна брала наша володарка" ...
живаво обізвалась Малуша.

Дівчатка усміхались, всім якось стало легше.

"Милостива володарка запросила вас побути якийсь
час тут, у її теремах. Можливо, що когось з вас вибере
до свого почоту. Та ось гляньте, вже і сам дворецький
Мстислав іде до нас".

На порозі станув високий, плечистий чоловік. Сиве
волосся спадало на дорогий, святочний одяг.

Боярівни посхоплювалися з ослінчиків.

"Вітаю, вітаю вас боярівни із Вишгороду" — весело
промовляв дворецький.

"Бачу, що наша милостива володарка має у Вишгороді
подвійний скарб: скарбницю в замку і найдорожчі
самоцвіти нашої землі — вас. А тепер ходімо до Золотої
Палати. Там нас ждуть..."

При вході до палати стояли гридні, в шоломах і з
мечами в руках. Соняшні промінчики грались на зброй,
весело осявали престол. На ньому сиділа володарка. Була
це ще молода жінка, але зморшки на чолі і пронизливі
очі свідчили про те, що багато пережила на своєму віку.
Убрана була у білу сукню з тонкого шовку. Внизу сукня
облямована була золототканим матеріялом. Плечі вкри-
вало корзно-плащ з дорогої червоного сукна. Чорне
волосся, посередині розділене, сковане було під білою
шовковою наміткою, а на шні поблизу вав дорожий зо-
лотий ланцюг. На ногах в неї були червоні сап'янці. Неда-
леко престолу півколом стояв двірський почет: земні князі,
бояри, боєводи.

У білих, золотом обшитих сукнях входили боярівни,
а серденка в них тримали як перепохані пташки.

У чизькім поклоні хилилась ясна чи темна головка
тої, що її ім'я викликав дворецький.

Аж ось обізвалась сама володарка. А голос її звучав,
хоч владно, та ласково.

"Вітаю вас, любі гості. Покликали ми вас до столь-
ного города нашого і дозволяємо жити у наших теремах,
щоб ви багато потрібного вам бачили і вчилися. Бо хоч
ви ще є молоді, то пам'ятайте, держава потребує вашого
серця і розуму. То ж будьте пильні у всьому, але є радісні
у вашій праці та забаві".

Володарка скінчила, а її голос звучав ще в серцях боярських дочок.

Тоді увійшов ьисокий лицар у блискучій зброй. Був це воєзода Претич. Віддавши низький поклін, сказав: "Ласкава володарко! Посли здалекої німецької землі ждуть дозволу стати перед Тобою".

“Хай увійдуть...”

Два посли в чорних плащах, зіпнятих на раменах, увійшли в товаристві воєводи і дворецького. Підійшовши ближче до престолу, схилились, як годилося, у днірсько-му поклоні, а тоді один з них промовив: “Славна володарко Руської землі! Прийми ласкаво поклін від нашого володаря Оттона. Він високо цінує приязнь королеви Русів, а оце його письмо”.

Посол підійшов до східців престолу і, прикладнувши на одно коліно, подав звинене в сувій запечатане письмо. На ньому був напис латинською мовою: “Ад Регінам Русорум”.

Узявши письмо в руки, володарка тими словами обізвалась до послів: “Дякуємо володареві Німецької землі. Відповідь передам на ваші руки, а покищо будьте мицими гістими в нашему столичному городі Києві”.

Скінчився прийом у Золотій палаті. Відійшла з двором володарка Ольга. Пішли посли німецькі з воєводою Претичем. Залишили світлицю і боярівни з Вишгороду.

Вечірня година

На столику лежали гуслі, а в великих глечиках київської роботи пишались білі, пахучі квіти. Висока, струнка, з довгим темним волоссям і зоряними очима — стояла Рута в крузі своїх гостей. Її ніжні пальці торкалися струн і плила мелодія. Дівчата слухали з цікавістю, бо кожна з них грала. Але ні одна не зуміла б так грati. І Калина грала, і Судислава славилась грою і голосом, як у солов'йка. Та тепер в неї було інше бажання — розпитати про Царгород. Відомо було всім, що поетка була там з володаркою.

Ні. Рута ніяк не могла відмовитися.

Крізь відкриті двері вітер з Дніпра війнув свіжістю і запахом передвечір'я. Вигідно посідали на ослінчиках боярівни. Вони притихли мов діти в очікуванні казки. А поетка, забувши на хвилинку, гляділа на позолочену хмарку, що, опустившись з неба, плила на туркусових хвилях Дніпра.

Було це так: "Як вам відомо, весною наші кораблі залишили пристань Почайну і поплили Дніпром в далеку дорогу до Царгореду. Володарка Ольга їхала з великим почотом: був свояк володарки, мудрий і досвідчений в госольських справах, Доброслав; було 12 княгинь і 18 бояринь двірських, 22 посли, купці, 12 перекладачів, священик Григорій. Їхало з нами багато дружинників та всякої служби. Наші триреми плили швидко по морі, бо стояла добра погода. У такі дні наше море прозоре аж до dna. Та одного вечора хмари закрили сонце, а море темне, аж чорне. Гули високі: хвилі і — мов граючись — кидали кораблі по водяних просторах. Багато сердець пройняз жах. Тільки спокійною залишилась Ольга. А коли бог моря відклікав вітри у свої водяні палати, почула я від неї: "Чудова краса морської бурі".

У Византії приймали володарку з великою шанбою. У пишній, так званій Юстиніановій палаті стояло підвіщення, покрите червоним сукном, а на ньому престол во-

лодаря Константина. По його обох боках стояли органи, а при володареві його двірський почет. В найближчій кімнаті сиділа на престолі його дружина і з нею її при дворні. Під час святочного прийняття співали два хори з царгородських церков. Булг теж гарна театральна вистава. Над державними справами радили володарі втрійку у малій світлиці під столі зі щирого золота. На ньому стояли золоті тарілки, самоцвітами прикрашені, повні південних овочів. Велике там багатство й пишнота одягів. Але мечі найбільше подобалися співи. А володарка Ольга привезла книги та частку святого Хрестового дерева, як найцінніший скарб.

“Це тільки вам маленька частина розповіді, мої милі гості” — кінчала поетка Рута. Кінчився і день неповторний.

На Княжій горі

Могутній володар — Володимир повернувся з переможного походу на Греків. Повернувся не сам, а з женою Анною, сестрою византійського імператора. І повернувся християнином. Сповнилась мрія його бабуні Ольги.

Київ гомонить, веселиться. Усі радіють. Проминули єже довгі роки воєн і походів. Присмирені всі сусіди. Византія і Польща, болгари над Волгою, і фінські племена. А східній кордон Української Держави, що тоді Русю звалась, оперезали великі укріплення — високі вали та оборонні замки. В тих замках стоять лицарі, закуті в залізо.

Тож радіє Київ після тяжких походів, після славних перемог. Безпечно і гарно жити в великій державі Володимира. Гарно й весело в просторіх кімнатах нового мурованого замку на Княжій горі. А вже найкраще у Золотій Палаті. Мозаїкова підлога вкрита дорогими перськими килимами. На них то летючими зайчиками граються соняшні промені, що проходять крізь високі вузькі вікна з кольоровими шибками. На головній стіні ясніє золотом знак володаря — тризуб. Під цим знаком на золотокованім престолі сидить володар держави. Лицарську його постать скриває царський турпурозий плащ. Над мудрим чолом ясніє корона — ознака царської влади.

Владно, але приязно приймає сьогодні князів, вельмож, воєвод з усіх сторін своєї великої держави. Виришують важливі діла — принести християнську віру в цілій державі, щоб нарід пізнав правдивого Бога, та щоб у цій вірі всі племена українські об'єдналися великою духововою силою.

А друге — приймають державний герб — велике знам'я — тризуб. Очі всіх звернені на герб. Він ясніє і яснітиме нам до кінця світу. А третє велике діло — це мо-

нета. Перші гроші в нашій державі, із чистого срібла. На них тризуб і володар у княжій одежі з хрестом у руці.

Так володар і рада боярська рішили важні державні справи. Певність за свою державу і радість у серцях всіх людей.

Лавровий вінок

У гридниці довгі столи вгинаються під золотим і срібним посудом. Чудово писані вази стоять повні квітів... Ale від них кращі княжни й боярівни. Вони також беруть участь у бенкеті разом з володаркою Анною. Ніжними звуками лине гра на гусялях і стародавня пісня. Пісня Бояна про далекі походи і славних багатирів.

“Боян бо віщий, аще кому хотяше пісню творити... то розтікашеся мислею по древу, сірим волком по землі, сизим орлом під облаки...”

Вміють розмови бенкетуючих; усі заслухані в лицарські подвиги багатиря. А коли вже нова, вперше заслухана пісня замовкла й гоміз оплесків прогув, з-поміж боярів-лицарів устав лицар Ходина. Очі всіх звернулися на нього. Бож хто з присутніх не знає його?! Слово його сильне й нехібне, як і помах його меча. Сам володар звернув свою увагу на високу постать і ласкавим рухом руки дав дозвіл говорити. Малий кучерявий хлопець подав Ходині його інструмент. Злегка торкнулись пальці срібних струн і нова, нечувана ще пісня завітала між бенкетуючих. Розповідала про тяжкий похід на печенітів, про завзяті бої з дикими племенами, прославляла у срібній зброї багатирів і найбільшого з-поміж них — самого Володимира. Зворушенням прояснились суворі обличчя лицарів, вкриті різами. Проглезились і гарні очі слухачок. Та це були слізози щастя і шляхетної гордости. Гомін і рядість наповнили світлицю. Піднеслися келихи, сповнені по вінця червоним вином, — “на здоров'я, на славу співця Ходини!” Двоє пахолят піднесли співцеві на золотій таці вінок, плетений із срібних листочків. Найкраця відзнака поетів, дар Атти.

Доброніга

Через “Подільські ворота” йшла боярівна Доброніга зі своїми подругами з Вишгороду, широкою дорогою аж на сам верх “Старокиївської” гори, де стояли величаві три палати. Та не на палатах звернена була їх увага! Срібний хрест на чудовій новій церкві провадив їх на гору. Широко відкриті очі подивляли нове чудо столичного города. Більшість мармурових стін великого собору Пресв. Богородиці відбивала ще більше на тлі темної зелені столітніх дерев. Різьблені двері стояли отвором нарозтіж, вітаючи всіх прибулих. В чотири ряди йшли мармурові колюмни, на стінах висіли ікони в золотих шатах. Недалеко головного престолу багряним сукном скрите підвищення для володаря і його почоту. Ясність і радісний настрій наповняє величню святиню. Помолившись, спішили боярівни подивитись на нову школу, де вчилися їх брати. Таки недалеко від тієї церкви стояв новий будинок Доброніга згадує, як то її маті гірко плакала, коли малого брата Радомира забирали сюди до школи. Та й інші плакали. А тепер всі раді. Високий, суворий з лиця та доброго серця чернець Варлаам навчив їх гарно нашого письма, а там узялись і до грецького.

Доброніга так уподобала собі таємничі знаки на пергамені, так хотіла знати, що вони кажуть, що брат Радомир став її вчити. Та й інші боярівни вчилися у дома, бо не могли вони ще ходити до перших наших шкіл.

Три сестри — три княжни

У давніх часах, на високій горі, що підносилась над Бористеном-Дніпром, стояв муріваний, у два поверхи замок.

Вікна його споглядали на південь у глибокий яр зелений, "Перевісищем" званій. На північ дивились на розлогий і завжди велелюдний Поділ, а на сході темна стіна мурів замку виростала на неприступних скелях гори, що круто спускалися в річку Почайну.

У цьому то замку жили три сестри, три княжни: Єлизавета, Анастасія й Анна. В пишних хоромах зростали, по чудових садах запашних бавились, по голубих хвилях дужого Дніпра плавали.

Летіли дні за днями і швидко підростали три сестри, три княжни. Всі їх любили, і батько, володар могутньої державки, Ярослав, Мудрим званий, і мати — королева Ірина, і двір цілий, і всі, всі люди. Та й кожну з них інакше називали. Найстаршу Єлизавету розумною звали, бо книги залюбки читала, вірші складала і пісні чудово співала. Анастасії — "хороброї" ім'я надали. Як лицад списом кидала, ні дикого звіра, ні безбожного печеніга не боялась.

Анну, славну красуню, "милостивою" звали, бо всім поміч в потребі несла, людям, сернам і голубам.

Росли щасливо княжни-сестри. А з ними город стольний, золотоверхий Київ. Чотирисота церков золотом сяло на його горах-пагорбах. А між ними перлина дорогоцінна, св. Софія безсмертна. Вся з глябастроу, мармуру, золотом-сріблом прикрашена. Шумів старинний город велелюдними вулицями, просторими базарами. Любили і княжни-сестри базари ці оглядати. Дорогу емалію, золоті ікони дорогоцінні купували, до храмів Божих поспішали і в дарі Богові у величині покорі складали.

І молились княжни гаряче, щоб щастя-долю мати, у краю своєму любому завжди жити й помирати.

Та не так воно сталося, як гадалось. Прийшли посли з даліких, невиданих країв незнаних. Наїхали царевичі славні наших князівен сватати. Всі бо хотіли батька їхнього, володаря могутнього, собі за родину мати.

І прийшлося княжним з родиною любою прощатись - розставатись. Тяжко було все рідне, близьке покидати,

у незнані краї між чужі люди мандрувати. І бачив Ярослав, великий володар, печаль своїх дочок-князівен. У мирний, любий час до себе всі три дочки покликає і так їх навчає: -- “Дочки мої, князівни українські! В далекі краї вирушаєте. Та не про себе ви дбайте! А честь і славу державі нашій здобуйте. Приятелів для держави нашої з’єднайте. Друзів сердечних серед інших людей — народів примножуйте. І щасливі будьте. Бо чим хто більше про край свій дбає, того Господь Бог щедро благословляє. Той житиме вічно з народом своїм”.

Запало це слово княже в серця дочек та спалахнуло полулям ясним, на вічні часи.

Князівни відчули, що не залишать своеї країни. Душою будуть жити в ній. Неслісъ їхні молитви-подяки у ранковім сяйві дня перед золотими іконами св. Софії.

І сталося чудо. З’явились їх постаті на Софійській стіні у невимовній, великій красі.

Ніщо їх не стерло, ні ворог, ні час. Жиуть вони завжди й повіки житимуть для нас.

Теодосію, дай мені твою спрагу...

“А чи ти не син боярина, тай ще княжого тивуна?

А чи не для тебе оце так труджуся та дбаю?

“А чи не одна ти в мене дитина?” — кричала боярня Мстислава на Теодосія, а лице її палало гнівом.

Такий сором ій принести! З батьківського дому з якимсь там ченцем-пройдисвітом втікати!

“Ну, я тобі покажу! Я тебе вже відоєчу цього!”

А син стояв посередині світлиці, як молодий дубчик високий, значно вищий на свої тринацять років. Чорне волосся ще темнішим здавалось на тлі блідого зі змучення обличчя. Великими бурштиновими очима спокійно дивився на матір, готовий приняти всякий удар.

Та мати не била. Казала його замкнути у крайній кімнаті свого великого дому, а за поживу подати хлібець сухий та воду. Але й цього не хотів доторкнутися хлопець. В голові у нього шуміло від вражінь і втоми. Він зразу як довгий простягнувся на лаві. Не бачив, як сонце заглядало крізь малу шибку-оболонку, нечув стуку яструба біля вікна.

Як довго лежав-спав, не знов, бо коли очуняв, навкруги було тихо і темно. Десь у саду пугачі перегукувались. Глівніч.

Хлопець сів. Надслухував. І знов пригадалась утеча з дому. Даремно мати нарікає на ченця. Він нівчому не винен. Та куди там! Ні чернець Варлаам, ні старий його пістун-виховник Анталп, не відали, що він укрився на возі між міхи з тшеницею. А так близько вже був Київ. А там мnoжество монастирів — його мрія.

І знов тяжко зідхнув. Чув, як горло пересохло і драпало. Напомацки шукав води. Десь тут в кухлику повинна бути.

“Теодосію! — дав би ти мені твою спрагу”

Хлопець напружився, надслухував... тиша невидними дзвіночками дзвонила. І знов лагідно прозвучали слова: “Дай мені твою спрагу”...

Хлопець упав на коліна. Молився — радів. Не тільки свою спрагу Богові віддавав, а цілого себе на все... на все...

Коли перший промінь сонця постукав у ледве прозрачну оболонку-шибку, двері відчинились. Хлопця покликали до світлиці.

Це бо дядько Ходина приїхав з Києва в Курськ з молодим князенком Із'яславом. Буде на замку весело і цікаво. Молоді отроки цілятимуть з луків, на конях переганятись будуть.

Теодосій також може і мусить навіть піти. До боярської бо знаті належить. Ось тут гарну одежду мати принесла, з нового грецького матеріялу вшиту. А дядько — лук і сагайдак з київської найкращої майстерні. Усі весело говорили про приїзд молодого князенка Із'яслава, про новини у стольному Києві розпитували.

Боярня Мстислава з сумом і журбою слідкувала за своїм сином.

Він мовчав. Не тішився ні одежею святковою, ні луком — подарунком дядька Ходини.

Якийсь виродок — думала боярня — всі люди, як люди, а цей що!

До товариства однолітків — ні. До забав — нецікаво. На полювання також ні! Читати та молитись — все його заняття. Тай ще, правда, до хворих та бідних бігати. Все, що тільки має, виніс би з хати, якби вона не пильнувала. і злість на сина знов закипала в її серці.

Добре, що брат приїхав. Може дещо поможе. Бо чайже відколи Радомир помер, вона сама осталась і нелегко виховувати такого, як Теодосій, хлотця.

Жалілась Мстислава перед братом, коли по сніданку всі залишили світлицю, а вони осталися самі.

“Годі, сестро, так побиватись. Хто знає, чим наш рід вславиться може. Про втечу Теодосія з дому почули ми вже подорожі в Курськ. Князь Із'яслав дуже тим зацікавився. Він хоче хлотця пізннати”.

А коли сестра мовчала, додав, що в Києві багато синів знاتних родів ідуть у монастири — вести чернече життя.

Тут уже Мстислава не відержала і гірко заплакала. Вона хотіла бачити сина поміж воєводами, тисяцькими, а не у чорній одежі поміж ченцями.

А тим часом Теодосій обійшов коні, нагодував собак. Побавився з яструбом, що скрізь за ним літав і частенько сідав собі на голові свого любимця та на раменах. У саду, де сидили нові дверса рівними рядочками, мусів Теодосій дещо також помогти. Зате, як настало полуднє, час довго-го відпочинку і спання навіть, хлопець перейшов давно кже знаний гай дубовий, а там левадою, що тягнулась аж до річки, побіг до білої хатинки серед старезних лип. Як золоті бляшки на панцирах шелестіло їхнє листя. Хлопець постукав тричі у двері. Висока постать, одягнена в чорне, стала на порозі. Волосся та довга біла борода свідчили про літа пустинника. Тільки не очі. Вони були молоді, промінні щастям, незнаним для стороннього.

Старець зробив знак над головою хлопця і мовчки пригорнув до себе. Благодатний мир сплив у серце Теодосія. Спокій і радість привітали його в хатині, на простій лаві разом з ним сіли.

“Отче...” почав юнак непевним голосом. Пустинник усміхнувся...

“Знаю все, знаю... ти ще малий. Будь слухняний своїй мамі! І гаряче молися до Ісуса Христа. Якщо Він захоче мати тебе серед Своїх слуг-ченців, хто опертись зможе Його волі святій?”

Усміх прикрасив його одуховлене обличчя. А думки на мить повернулись у ті далекі часи молодості, коли він, знатний лицар-отрок немовби то проплав у лісі, з походу на печенігів вертаючись. Почув поклик Спасителя. Все покинув, родину, друзів, маєтки та славу. Святу Землю сходив ногами своїми. На Святій Горі чернече життя пізнав, а ось тепер на рідній землі, у спокою і тиші віку доживає.

“Так, Теодосію, сину моого серця, — кінчив старець свої думки, — що в людей неможливе, у Бога все можливе”.

З полички вибрав великий сувій, розгорнув уважно і перед юнаком поклав на столі “Поність, про Варлаама і Йоасафа”.

Вертеп

Було це давним-давно. На високій горі в княжому городі Переяславі стояв замок. Високий оборонний мур опоясував його довкруги, а великі ковані брами всли на замковий тік.

Панував тут нещоденний рух. Бояри і дружини вибиралися на лови. Готовилися, не зважаючи на морозну погоду і глибокий пухнатий сніг. Усе довкола побіліло. А сніжок все ще покривав сади, мури, замкові вежі. Найлегші і найцікавіші сніжинки заглядали пильно в одне вікно високого замку. Було воно прибране рожевими зачавісами, тож сніжинкам нелегко було заглянути у середину кімнати. Та все ж таки дрібні сніжинки побачили молоду княжну, улюблену доньку князя Володимира Мономаха.

Мариця сиділа посередині рожевої світлиці на пушистому перському килимі. Світляні зайчики бігали довкола неї, то знов сідали на довгих каштанових кучерях. Арфа, відложена на ослінчик, ображено бриніла. Та Мариця не бачила ні зайчиків, ні нечула скарги арфи. Їй знову пригадався сон минулої ночі. Немов і тепер бачить перед собою ясного янгола. А був він зовсім такий, якого бачила в Києві у Десятинній церкві. З'явився їй вночі. В руці у нього була якась скринька. Відхилив заслону і Мариця побачила у середині Матір Божу, Мале Дитятко, св. Йосифа. Довкола стояли хлопці-пастушкі. Усе це було ніби чуже і ніби живе. Мариця ще й тепер немов бачить усе так виразно. Тільки ніяк не згадає слів янгола, і не пригадує, що говорив. Раптом наче близькавка прёшила її. Підскочила, заплескала в долоні і метеликом пішла в танок. На це прибігли її сестрички, княжна Агафія і Евфимія; прибігли боярські дочки Анна і Марія, а з ними навіть їхня вчителька грецької мови, Теофана. "Марицю, оповідай, що сталося!" Просили всі наввипередки. "Сестрички і подруги" - обізвалась Мариця, заспокоївшись. "Сідайте ось тут біля мене. — Зробимо на Свят-Вечір несподіванку. Потрібна нам коробка з тоненьких дощинок. Це буде ніби

хатка, де народився маленький Ісусик. Преподобний о. Григорій виструже маленьке дитятко. А ти, Євфиміє, маєш з Афону від нашого пан-отця Данила Матір Божу зі слонової кости. Янголів придбаю сама з Калиною. Тільки де взяти маленьких пастушків та й св. Йосифа?"

"Та ти нам наперед розкажи, що це таке має бути. А то я тебе не розумію" — питала нетерпеливо сестричка Агафія.

"Та це, сестрички й подруги, буде такий маленький вертеп для дітей, щоб вони краще розуміли, як народився Ісусик".

І тут же розказала Мариця свій сон. Коли скінчила свою дивну і цікаву розповідь, всі дивувалися і раділи. Сон про вертеп був незвичайний і такий гарний. Тепер всі захоплено взялись за роботу. Навіть князенго Роман прийшов помагати. Зі широкого золота приготовив він чудову золоту зірку.

Другого дня, заки засяла на небі свят-вечірня зоря, малий вертеп стояв коло дідуха на покутті, у великій світлиці княжого замку. Всі оглядали вертеп, всі дивувались. Навіть сам князь Володимир Мономах поцікавився такою небувальщиною. Поцілував Марицю в чоло і пообіцяв у київських майстернях замовити вертеп зі широкого золота й срібла.

І почали люди робити вертепи для своїх дітей на Різдво. По всій Україні принявся звичай будувати вертепи з Вифлеємською зіркою вгорі, що перетривав довгі століття і зберігся аж до наших часів. І кожного року на Різдво Христове діти втішаються любим дарунком: Різдвяним вертепом.

Перенесення мощів св. Бориса і Гліба

Був весняний ранок 1115 року. Веселий травень по-засвічував уже всі свічечки на каштанах. Розхилив пупляшки пахучого цвіту колючих акацій. Замайв зеленню усі городи, обшив квітами береги річок. У золотому сонці руку простяг і пташки вгору з неї злітали, співом многотонним блакить неба вкривали, на перегони зі звуками срібнотоних дзвонів столичного Києва поспішали.

Битими шляхами люд іде. Та не до Києва, як завжди. *Hi!* На Вишгород усі прямують. Одні на високих повозах їдуть, — лицарство на конях ситих, дорогими покривалами вкритих, ритмічним стукотом шлях відміряє. А з ними володар, великий князь Володимир Мономах у ясній зброй на білому коні, з усім людом своїм на прошук до святих гробів Бориса і Гліба іде-поспішає. А з ним же разом сини його, князенки достойні — Мстислав та Роман. І не одні ці князенки. Багато іх іде навіть з Волині та далекої Галицької землі.

Уже здалеку видно Вишгородський замок старинний, валами, баштами укріплений. Зеленіють нові сади, повні щеп шляхетних, руками трудящими побожних ченців племканих. Та ніхто на них тепер не зважає. Навіть пішоходці не задережуються при величезних городах яринних. Що іншого іх думку, іх душу полонило. До церков, що банями золотими виблиснують у сонці, думка їх лине. До святих гробів Бориса і Гліба, де стільки ласк Божих люди зазнавали. Сліпі прозрівали, хромі ходили, немови говорили, недужі до здоров'я повертались. Дерев'яна церква св. Івана давно вже побожних прочан з усіх сторін української держави не вміщала.

І побудував Володимир Мономах нову велику церкву на славу Божу. І стала вона з тесаного каменю на найвищій площі старинного Вишгороду.

А в неділю раннім ранком, ще сонце не зійшло, як прочани непроглядними масами вздовж дороги стояли, свята величного — перенесення мощів терпеливо, побожно дожидали.

Діждалися. Похід ченці відкривали. Довгими, чорними рядами ступали. В руках горіючі свічі воскові несли. За ними священики у ясних ризах зі світлами в руках. А серед них сам митрополит і п'ять епископів. Сані з дорогим скарбом — святыми мощами поволі посувався вперед. Не воли їх тягнули по старому звичаю, не коні бистрі.

Тягнула їх з почестю великою знать боярська та князі великоможні. За домовинами святих володар ступав й увесь двір численний, багатий. На половині дороги похід зупинився. Маси людей на загороди наперли. Вони поналились. Не помогли й осьменники. Хтось голосно молився. Хтось плачав сердечно. Перед санями впала жінка незнана. Безупинно помочі для сина свого, дитини одної благала. Чуда для вмираючого просила. Шум стихав. Мов води великі відливали маси зі шляху. Ще хвилина одна, підвелась прочанка в мирі. Пісня побожна знялась у небо синє і покотилася по широких просторах. Пам'ятний день. Великий день.

Мощі Святих спочили на новому місці. У нижах бічних церкви св. Бориса і Гліба. Золотом-сріблом скував володар гробниці ці, дорогими самоцвітами поприкрашував.

Три дні великий празник усі святкували. Три дні молились і празничні бенкети справляли; вишгородці гостей незліченних угощали. Старий літописець всюди бував, все добре оглядав. У книзі цінній про все написав і пам'ять про день цей великий нам передав.

“Не дозволю кривдити ні худого смерда, ні вбогої вдовиці”

(Володимир Мономах)

Білгородським шляхом із Києва іхав чималий гурт дружинників і вельмож. Подорожні корзна з дорогоого матеріялу розвіялись у швидкій їзді мов крила птахів. Ніхто не говорив, бо пан іх і володар мовчав. Більш арабський кінь з грацією ніс його кремезну постать. Побіч на своєму “Степовику” іхав князь Мстислав.

Далеко зі сторони Дніпра піднесло свою голову ранне сонце у вінку золотих променів. Усе кругом засніло. Загомонів ліс молитовно, зашуміли придорожні, високі тополі.

Суворе, задумане лице володаря пройняла усмішка. Задержав коня. Скинув накриття голови і тричі побожно перехрестився. За його прикладом пішло все товариство.

“Люблю я дуже зустрічати сходяче сонце. З радістю в душі прославляю Бога нашого. А потім вже і за діло приймаюсь” — говорив володар. “А тепер підженемо наші коні та поспімо на ранішню Богослужбу в Берестові”.

Та не обійшлось без затримки. Таки при дорозі під горою стояв малий гурток людей. Видно було, що очікували приїзних. Перший запримітив їх князь Мстислав. Затримали коней.

“Чого собі бажаєте, проїхати не даєте?” — спитав.

З гурту виступив високий чоловік. Селянська на ньому одежа, вся вогка була від ранішньої роси. Низько кланяючись, відважно промовив: “Ласки Вашої милости, Господина нашого просимо і справедливості сподіємось”.

Князь глянув на батька і на знак руки дозволив селянинові продовжати.

“Молодий син нашого дворецького і його товариство знищил цілий мій засів, ганяючись за хортами. А тепер заплатити не хоче. А коли не зберу засіву, не віддам свого довгу, в закупи піду і вся моя родина”. На ті слова жінки в гурті гірко заридали.

Захмарилось обличчя володаря. "Видати їм допомогу — звернувся до боярина Доброслава, — а ти, сину Мстиславе, допильнуеш цієї справи. Кінець зроблю тому". — Грізно наступились сиві брови над темними очима.

Коні рушили приспішеним ходом. З-поміж зелені дерев уже росли вежі княжої літної оселі в Берестові. Нісся спрібний голос церковного дзвону.

На дітинці та в гридниці панував небувалий рух. Були тут тисяцькі з різних сторін великої держави. Гуртками стояли князі та знатні мужі і живо обговорювали нове поширення "Руської Правди". Усі ждали приходу володаря. Як тільки відчинились двері сусідньої кімнати, розмови втихли. Увійшов володар. На кріслі з різьбленими львами засів. Над ним на стіні золотом тризуб яснів, ясністю світив спрібом кутий великий хрест.

В ім'я Боже розпочалася рада. Священик Теодосій, а з ним усі присутні з молитвою звернулись до Бога.

"Для добра нашої держави — розпочав володар свою мову — колись даєно Мудрій Ярослав, наш предок, установив був "Руську Правду", бо тільки на справедливому законі лад стоїть. Та тепер — продовжував дальнє володар — завелось чимало лихварів, таких, як колись Боран був. Від них то терплять біdnіші люди, тратять свої маєтки, а то і свободу. Стაють закупами. Не дозволю я кривити ні худого смерда, ні вбогої вдовиці!"

Тож поширюємо "Руську Правду" новими законами, а ви стоятимете на сторожі іх".

Довго тривали наради. Довго скрипіло гусяче перо в руці скорописця Яра. Вставав кількаразно старий посадник з далекого Володимира, Судимир. За сиротами малими заступався. А суворе його обличчя роз'яснювала любов і співчуття до потребуючих. Невлад це було молодому князеві Андрієві та ще декому. Та на них не зважали. А волі володаря усі корились. Заборонено було високу пеню наставляти, за довги до в'язниць саджати, закупів брати. Окремо в опіку брав володар, а з ним усі князі, вдів і сиріт по поляглих у боях дружинниках та військових людях.

Це вперше в цілій Європі наш володар і наш закон ставали в обороні біdnіших і потребуючих людей. Допомогу їм несли. Тож лад був і порядок у великій державі Володимира Мономаха.

“Може Господь мене покличе...”

У пурпурівій одежі, в золотих вінках стояли непроглядні ліси. Снував срібні киточки ранок пізньої осені. На дітинці князівського замку в Києві побрязкувала зброя, гавкали собаки, шелестіло листя опале під копитами коней, під ногами людей. Але в лівому крилі замку тихо і спокійно. У світлиці, де стояли на полицях книги дорогоцінні, сидів при писальному столі володар. Розгорнена книга довго вже ждала його уваги. Та зір його в задумі прошивав невидимі для ока простори. Вже тричі заглядав у кімнату стольник Судислав Кудиневич, а не міг зважитись задуму княжу перебити. Аж тут надійшов, покочуючись на обі сторони, Бурмило, — улюблене медведятко володаря Мономаха. Воно не ждало і не питало, чи можна. Вже його лапи на колінах, уже ласиться до ніг, язиком червоним сап'янці лиже.

“Доброго ранку, милостивий володарю! Книгу зі св. Собору митрополит присилає з поклоном низьким”.

“Спасибі, Судиславе! Князя Мстислава перед від’їздом у Переяслав кликати веляю.

Білі, в золото перстенів прибрані руки уважно розгорнули книгу принесену і володар читати став.

“Прославім Володимира Великого, бо не в незнаній землі панував, а в нашій, про котру і знають і чують по всіх кінцях світу”.

Задумався володар над “Словом” Іларіона, великого митрополита, і не запримітив, як у кімнату вступив його син і наслідник — князь Мстислав. Низько поклонивсь володареві, аж меч брязнув, вдаряючи в дубову підлогу, та сів на ослінчику, ждучи на слово батька. Ясне аж біле його волосся та сині як фіялки очі вражали супроти чорних очей батька. Тільки та сама постать, сильна, висока і якась доброта в обличчі, побіч суровости й рішучості.

“Мстиславе! — промовив вкінці володар — сьогодні хочу віддати у твою опіку один мій скаф. Можливо, Все-

вишній покличе мене пебавом до себе, так хочу бути у всьому готов".

Засмутилося серце молодого князя на цю батькову річ, та мови не перебивав.

“Ось тобі книга, мій скарб. Там і заповіт для тебе, сину, і для других князів, що правити будуть нашою державою. Там знайдеш поради і вказівки. Написав я, як поступав мій батько і всі знамениті мужі, та додав неоднє з власного життя і досвіду. А щоб ви не забували, прочитуйте часто. І мені не буде сорому і вам буде добре”.

“Сину мій, головне, хай добро української держави буде завжди в тебе і в твоїх наслідників на першому місці”.

Глибоко зворушений князь Мстислав приняв з батькових рук книгу-скарб. На першій сторінці золотими буквами промовляв напис: “Грамотиця”, або “Поучення дітям”.

“Хай станеться воля твоя, батьку мій і володарю!” — урочисто пролунали слова князя — престолонаслідника.

У Галичі

У городі Галичі великий рух. Бояри, дружинники, міщани та селяни великими масами залягли простою площі столиці Галицько-Волинської держави. Тільки нема веселого гамору, шуму, голосів. Лиця поважні, суворі. Очі всіх звернені на королівську палату. Замковий дітineць переповнений боярами. Тут і там шелестять шовкові корзни боярські, вилискують дорогоцінні спряжки при одежі.

“Глянь, Мирославо! Оце йде воєвода князя Романа”, — пояснював боярин з Корчина своїй молодій жінці, що вперше приїхала до Галича.

“Та що ж — з великим жалем промовила — усі тут є, а не стало тільки нашого володаря. Такий молодий, сильний як тур. А підступом, по-зрадницьким вбили його... А було так безпечно і добре за його сильної руки!”

“Щоб то Господь просвітив державну раду. Трудне її діло. Нелегка справа!” — ішли шепоти поміж людьми. “Князенки такі малі...” зітхали треті.

За той час воєвода Витинич і підземський владика Антоній наблизились до входових дверей палати. Сторожа віддала почесть і оба достойники увійшли до великої світлиці замку.

На золотокованім престолі сиділа королева Анна. Червоний плащ, соболями прибраний, спливав по східцях престолу. Діядема ясніла брилянтами над високим чолом. В очах, темних, великих, крився смуток, але лице було спокійне.

Рада бояр проголосила старшого князенка Данила володарем держави. У час його малолітності державою правитиме мати-королева Анна та до помочі правительська рада бояр. Владика Антоній переводив присягу на вірність. З глибини сердечко прорвалося “Слава володарю, слава княгині!” І це “Слава” покотилося на замковий дітineць, а там підхопили його сотні і сотні людей.

Минали роки...

Підростав і княжич Данило під опікою своєї доброї і розумної матері. Підростав і княжич Василько. А за той час над державою, над столицею Галичем пронеслась неподільна буря-навала. Сусіди хотіли захопити землю нашу, то війною, то подружжям з молодою, гарною княгинею.

Та не про себе вона думала. Не про своїх вигоди дбала. Одне в неї і на умі тільки було: добро всієї держави, добро її синів, правних володарів Української Землі. У страху Божому їх виховувала, на мудрості предків вирощала.

“Сини мої, — не раз говорила — черпайте мудрість і досвід вашого славного прадіда Мономаха і про його поучення не забувайте. Не для себе живете на світі, а для Бога і для Держави нашої!”

Боронити треба

Була весна. З Волинського виїжджали довгі колони дружинників. Провадив їх молоденький князь Данило. Польський князь Лешко на землю нашу прадідну напав. Боронити треба.

Коло Грабівця Данило заступив дорогу ворожим лавам. Січа завзята счинилася. На пагорбі володар стойть. Битвою вперше самостійно керує. Одно крило взад по-дається. Князя Василька, брата любого, з допоміжним полком висилає. Дружинників теж багато убуває. Вже над ними орли клекочуть...

Що це, з лісу нове військо виступає? У допомогу поспішає? Так! Це мати-княгиня полк новий у щасливу годину, незнаними лісовими стежками на допомогу привела.

Упали польські пропори. Широке поле густо встелене трупом ворогів. А ще хто жив із них, з князем своїм,

Лєшком, поспішно втікає. Щасливий князь Данило — переможець. Тричі щаслива мати його... Величаво грають дзвони церков у городі — Володимири. Люди назустріч свому князеві і війську виrushають. В катедрі "Успення" гарячо Богові за побіду подяку складають.

“Правду кажуть люди”

Тихенько ходила собі осінь і накладала на листя нові золотисті краски. З кошечка вибирала павутиння і розвішувала кругом себе. Навіть Настусине волосся немов сіткою вкрила. Але дівчинка на те не зважала. По саду червоні яблука збирала і весело співала.

“Настусенько, а іди-но в хороми! Дядько та дядина приїхали” — кликала пістунка, стара Борина.

Як побігла у світлицю, то дядько вже розказував. “Дивлюсь і очам не йму віри. Повний двір лицарства. Хорти не вгавають, коні іржуть. Мене кличуть.. ну вгадайте, до кого?” І, не чекаючи на відповідь, продовжує. — “До самого короля. А під ним кінь напричуд гарний. Кульбака з червоного золота. Одежа з золототканого шовку. І чоботи зеленої шкіри, золотом вишивані. Кланяюсь, у хату прошу. А він не відказує. Добрий наш король, негоддовитий. Заметушилась жінка з помічницями — гостя незвичайного вгощати. А в нього тільки й гадки, що про наш Холм біля річки Угорки. Ледь-не-ледь підкріпившись, тай знов на коня сів. Тепер і я поїхав провести усіх через багна, що їх маленький доплив Угорки творить. А король завжди перший. Об'їхали ми багна, через поля просторі на самий холм, лісом покритий, вийшли. Король приглядається, щось обмірковує.

“Гарно тут. Далеко видно і.. недоступно. Збудуємо тут город. Заборолами обведемо, поставимо пороки і самостріли”. “А як зватимемо?” — питав боярин Іван з Грабівця”. Розсміявся король. “Хай Холмом і залишиться” — відказує. “Це все чув я на власні уші, як оце ви мене чуєте” — впевняв слухачів боярин Угровський. Гордий, що така честь якраз Йому припала. Вуси довгі, звисаючі букою гладив. Присутні слухали з цікавістю. Стара бабка Настусі — боярня Міляна — кубки золотим медом сильним сповняла. “За нашого короля! За наш город новий випиймо!” — приказувала, подаючи гостям і своїкам н”питок запашний.

“А знаєте, що вже чотири кам’яні вежі оборонні докінчують будувати?” — продовжував дядько Угровський. “На сяжень зангрубшки мури з тесаного каменю”. “Та вже почуємо, що Семко привезе” — докинула бояріня. У тій хвилині загавкали соб’ки, почулись голоси челяді, кінське іржання. “Батько вірнулися!” — радісно скрікнула Настуся і пташкою зі світлиці вилетіла.

“Чи все це правда, батеньку, що люди кажуть?”

“Правда дочко, правда любко! Сама побачиш! До Холма йдемо!”

Перед чудотворною іконою

З вузької лісової дороги виїхали на широкий, новозбудований шлях. Батько з дядьком та челяддю все на конях попереду до замку їхали, а Настуся з дядиною та ще зі своїчкою Верхославою та її дочкою Янкою до катедри св. Івана поспішили.

Подорожі стільки і мови в них було, що про чудотворну Ікону Божої Матері. Привіз її сам король із Києва. Верхослава розказувала, як то багато людей з прощами до неї ходить, як то королева Анна перед нею зчаста молиться. Які вже чуда тут діються! Та щоб далеко не шукати, таки в їхніх своїків, Чагрових, синок Івор улав з коня. Думали, забився. А мати його на руки та й до церкви, перед чудотворну ікону понесла. Та й хто тільки в церкві був, з нею молився. І чудо сталося. Хлопець очі розплющив, до життя вernerувся. А на зломаній руці та нозі дотепер і сліду нема. І згадуючи це, обтирала Верхослава сльози, що зі зворушення по її смаглявому, ще молодому лиці спливали. Янка знову хвалилась, що королеву бачила, який блакитний плащ вона мала, яка лишна золота діядема голову її прикрашувала. Може і Настуся матиме щастя її побачити як поживе в Холмі, бо король Данило дуже любить цей град і зчаста навідується до нього. Та й весело тут жити! Ой, як цікаво — дзвонила словами і дорогим чамистом на ший, що додавав краси її гарному, рожевому личку з чорними очима. Хоч і ровесниці з Настусею, Янка була вища за неї і немов більше доросла.

За тими розмовами дорога під гору стала непомітною, наче її і не було. Стояли перед собором св. Івана з білого і зеленого мармуру. Великі ворота, різьбами прикрашенні, були відкриті. Повагом і тихо увійшли. Перед ними бігли високі колонни мармуrozі. Здавалось Настусі, що підпирають стелю. Глянула вгору, а то не стеля — небо синє із золотими зірками. Глянула вниз — по чудовому дзеркалі ступає. З міді жовтої і срібної цини вилискують плитки підлоги дорогої. Зачудована Настуся ступити дальше боїться. Янка бере її за руку й шепче: "Ось там та ікона чудотворна". Не б'ичть Настуся ні вівтаря, ні золотих

риз, тільки погляд Божої Матері. Такий солодкий, такий знайомий. З радістю великою клякає дівчина. Забуває про Янку, про церкву, про все.

“Люблю тебе, ще більше хочу любити” — говорить серце, шепочуть тихенько уста.

Проти Татар

Був холодний груднівий вечір. Вітер шумів снігом по просторому саду, то знову товкся об мури королівської палати у Володимирі.

На дітинці дружинники скучились біля втомленого іздачя на запіненому коні. Про щось розпитували. Тривожними поглядами дивились один на одного. Миттю рознеслась відомість, що післанець з Києва прибув. До короля з вістями, дорогу дайте!

Тисяцький Судич взяв його під свою опіку. До кімнат короля Данила зараз подався, хоч і пізня пора була.

Ледве тримаючись на ногах з утоми, переступив пороги королівської кімнати. Віч-на-віч з володарем став.

Як сказати таку новину? Страшну новину... Мовчанка. Ще хвилина... дві. І впали тяжкі слова: "...Київ у згаріщах... воєвода Дмитро в полоні... Татари йдуть на захід, у глибину краю..."

Король кам'янів від ваги кинених слів... від болю.

Тільки думка його працювала швидко, напруженено.

Негайно скликати раду бояр. Збільшити залоги по всіх твердинях. Укріпити ворота городу, особливо "Київські" та "Гридші..." Приходили по прикази воєводи тисяцькі, із замку гнали верхи післанці з письмами, в далекі краї, ратні лави виходили на заборона. На вежах—"будильницях" день і ніч стояла сторожа.

Україна — забороло цілої Європи й культурного світу — готовилась дальнє здергувати страшний татарський залив, що бурхливими валами котився з глибини Азії.

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІВ

глябастер — зв'язка, будівча речовина, подібна до гіпсу.
арфа — великий музичний інструмент.
археолог — дослідник старовини.
Ад Регінам Русорум — до королеви Русів.
Велес — поганський бог, охоронець худоби.
гридниця — велика зала в замку.
гридні — дружинники.
гуслі — музичний інструмент.
Дажбог — поганський бог сонця.
дітинець — майдан перед замком.
емалія — склициця.
заборона — укріплення городів.
закуп — чоловік, що відробив багатому свій довг.
корно — плащ.
кульбака — сідло.
мармур — кристалічний вапняк, будівельний матеріал.
моші — нетлінні останки сятих.
нижа — заглиблення в стіні.
ссыменник — дружинник, що пильнував порядку на шляху.
охра — фарба цеглястого кольору.
пергамен — колись відповідно виправлена шкіра для писання.
посадник — міський голова (мейор)
пороки, самостріли — машини до стріляння.
смерд — бідний селянин.
спіраля — лінія, що має кілька обертів навколо одної точки
сяжень — одиниця міри довжини.
терем — кімната в князів і боярів.
трирема — стародавня галера з трьома рядами весел по обидвох боках.
хламіда — грецький верхній одяг.
хэроми — світилиці, кімнати у замку.

З м і с т :

Ієредмова	6
Еігла спіраля по червоній охрі	7
Великий Мандрівник	11
Неповторні дні	13
Вечірня година	17
На княжій горі	19
Лавровий вінок	21
Доброніга	22
Три сестри — три княжни	23
Теодосію, дай мені твою спрагу	26
Вертеп	29
Гірленесення моців	31
Не дозволю кривдити	34
“Може Господь мене покличе...”	36
У Галичі	39
Минали роки	40
Боронити треба	40
Правду кажуть люди	42
Перед чудотворною іконою	44
Проти тата	46
Пояснення деяких слів	47

